

Костадин Пампов

Кой е Велко Радов Королеев и в какво се изразява приноса му към всенародния празник на светите братя Кирил и Методий ?

Интересът ми към личността и делото на Велко Радов Королеев (1798 -1903) се породи в мен преди доста години от текст на Захарий Стоянов в неговите „Записки по българските въстания“.

Ето и самият текст: „По първи петли стигнахме на село Черногорово, на хана на дядо Королея. И тоя стар белобрад човек, съзаклятник, член на тайното общество, който подскачаше от радост, че е доживял деня на отмъщението! И тук предметът на разговора ни беше въстанието. Цялата нощ другарите ми играха с ножове, а най-последно му търтиха едно хоро, което водеше дядо Королея. Всички радостни, всички весели, пеят и играят, като малките деца срещу Великден. Ех, епоха, славна епоха!!...” (Захарий Стоянов, „Записки по българските въстания”, София, 2003 г., книга първа, том I, гл. VI, стр. 368)

Никъде в книгата си З. Стоянов не пояснява, кой е споменатия от него „дядо Королея”? Големият краевед на Пазарджик и Пазарджишко проф. д-р Ив. Батаклиев също не дава отговор на този въпрос. Но не пропуска да отбележи: „З. Стоянов пише, че той при пътуване в 1876 г. от Пловдив за Панагюрище минал през хана на някой си Королея в Черногорово, който бил съзаклятник”. („Пазарджик и Пазарджишко”, стр. 452)

Определени ориентри по отношение на това „кой е дядо Королея” открих в енциклопедията „Българската възрожденска интелигенция” (съставители проф. Николай Генчев и Красимира Даскалова, София, 1988 г.) и в книгата на историка Димитър Жлегов „Просветното дело в Пазарджишкия край през Възраждането” (Пазарджик, 1996 г.).

Във въпросната енциклопедия (стр. 354) са дадени кратки биографични бележки за Велко Радов Королеев и за неговите синове Иван Велков Королеев и Петко Велков Королеев.

За Велко Р. Королеев е посочено, че е роден 1808 г. в Панагюрище, но датата на смъртта му не е уточнена. Споменава се, че е бил учител в Черногорово, Пазарджишко, през 1861 г. и че през 1853 г. издава в Цариград „Месеослов или календар вечний”. Както и това, че е работил при Стефан Богориди и Никола Богориди в Цариград и в Бесарабия.

Като рождена дата на Иван В. Королеев е записана 1839 г. Учил в Киевската духовна семинария и работил като учител в Панагюрище, Орхание (Ботевград) и Тулча. Датата на смъртта му според енциклопедията е неизвестна.

За Петко В. Королеев в същата енциклопедия не се посочва нито датата на рождението му, нито тази на смъртта му. А само това, че е бил е учител и спомоществувател в родния си град Панагюрище.

Димитър Жлегов в книгата си „Просветното дело в Пазарджишкия край през Възраждането” пише: „През 1872 година като учител в селото (Черногорово - бел. моя - К. П.) откриваме Иван Велков Королеев”. По нататък добавя: „По време на Априлското въстание 1876 година Захари Стоянов отбелязва, че при пътуването си за Панагюрище отсяда в хана на дядо Королея”. („Просветното дело в Пазарджишкия край през Възраждането”, ИК „Беллопринт”, 1996 г., стр. 193).

Д. Жлегов не твърди, че посочения от него Иван В. Королеев като учител в Черногорово през 1872 г. и „дядо Королея”, за когото разказва в „Записките” си З.

Стоянов, е една и съща личност. Би могло обаче у читателите да се създаде това впечатление. В тази връзка трябва да направя уточнението, че според описанието, което З. Стоянов прави на „дядо Королея”, той е „стар белоград човек”. А споменатият в книгата на Д. Жлегов Иван В. Королев е роден през 1839 г. и в началото на 1876 г. (когато се срещат З. Стоянов и „дядо Королея” - бел. моя - К. П.) е бил на 36 години! Ето защо Захари-Стояновият „дядо Королея” не би могъл да е Иван В. Королев. Според мен това е баща му Велко Р. Королев!

Съдържанието на писмо на проф. д-р Лука Кръстев, който е пра-правнук на Велко Р. Королев, до мен, потвърждава това предположение. В отговор на мой въпрос относно цитирания в началото на тази публикация текст на З. Стоянов, проф. Лука Кръстев ми пише: „От там (от хана на Королея в Черногорово - бел. моя - К. П.) е случката, описана от Зах. Стоянов, за срещата им (на Велко Р. Королев и Захарий Стоянов - бел. моя - К. П.) през 1876 г. Описанието е много типично. То съвпада по външен вид и по нрав на описанието на Черновежд (псевдоним на видния възрожденец от Панагюрище Петър Карапетров - бел. моя - К. П.), който говори за „белоград старец”... Тогава дядо Велко е на около 78 години”.

Определено смятам, че изследванията на проф. д-р Лука Кръстев са несъмнен принос към въпроса за живота и делото на Велко Р. Королев. Имам предвид книгите му „Досег” (София, 2002 г.), „Досег – 2. До Освобождението – 1878 година и след това (нещо като родова хроника)” (София, 2003 г.). И най-вече книгата му „Велко Радов Королев-Панагюрца и неговия „Месецослов” или „Календар вечний” – Цариград – 1853 г.” (София, 2008 г.) Първата част на тази книга (от стр. 9 до стр. 81) е прецизно написана житейска и творческа биография на достолепния възрожденец Велко Р. Королев. Втората част (от стр. 81 до стр. 281) е по същество фототипно издание на неговия „Месецослов”, чиято първа публикация е през 1853 г. в Цариград.

От първата част на книгата става известно, че Велко Р. Королев е роден през 1798 г. в Панагюрище и е починал през 1903 г. в родния си град. Приемам, че това са точните дати относно раждането и смъртта му. В различни периоди той работи като писар при Копривщенските чорбаджии „Чалъковци” и при високо поставените на турска служба българи Стефан Богориди (1770 – 1859), Гаврил Кръстевич (1813 – 1898) и Никола Богориди (1820 - 1863), съответно в Цариград, на о. Самос и в Бесарабия. В Бесарабия Велко Р. Королев и синът му Иван Королев общуват с Георги С. Раковски (1821 – 1867), Христо Ботев (1848 – 1876), Стефан Караджа (1840 – 1868) и много други бележити българи от епохата на Българското Възраждане.

През 1853 г. в Цариград Велко Р. Королев обнародва своя „Месецослов” („календар вечний”), в който без разрешението на Вселенската (по същество гръцка) патриаршия, вписва 11 май като ден на светите братя Кирил и Методий.

В интерес на истината трябва да се посочи, че Велко Р. Королев не поставя съвсем ново начало. Той всъщност възражда съществуващата в средновековна България традиция в отношението към св. св. Кирил и Методий. Те са канонизирани като светци в края на IX в. Най-старите исторически сведения за честването им са от XII в. Тогава се утвърждава и 11 май като ден, в който се почита паметта и на двамата свети братя. Преди това най-често срещаните поминални дни за славянските учители били дните на тяхната смърт - 14 февруари за Константин-Кирил и 6 април за Методий. От края на XIV в., т. е. след включването на българските земи в диоцеза на Вселенската патриаршия, имената им вече не присъстват в «Месецословите». (Димо Чешмеджиев «Кирил и Методий в българската историческа памет през средните векове», София, 2001 г.)

Ето защо вписването от Велко Р. Королев на 11 май в неговия „Месецослов“, като ден на св. св. Кирил и Методий, се приема от Вселенската патриаршия в Цариград като кошунство и той е подложен на гонения. Поради това е принуден да напусне столицата на Османската империя.

Съдбата на Велко Р. Королев в това отношение напомня тази на древногръцкия философ Сократ. Едно от обвиненията срещу мислителя, превърнал се в един от символите на древногръцката култура, е това, че той „въвежда нови богове“. В определен смисъл същото би могло да се каже и за Велко Р. Королев. Включва в християнски календар имената на св. св. Кирил и Методий, които не фигурират в календара на Вселенската патриаршия.

Според проф. Лука Кръстев обнародвания от Велко Р. Королев през 1853 г. в Цариград „Вечен календар“ е най-значимото дело в неговия живот. В подкрепа на тази своя позиция той привежда редица публикации на други изследователи. („Велко Радов Королев-Панагюрца и неговия „Месецослов“ или „Календар вечний“ – Цариград – 1853 г.“, от стр. 9 до стр. 81, София, 2008 г.)

Отбелязва, че „През 1943 г. Панчо Шопов пише във в. „Мир“: „Една от най-старите български книги е „Вечният календар“ на Велко Королев. На първата страница на книгата е написано: „Месецослов или Календар вечний... Както преди Освобождението, така и след него са издадени доста вечни календари; но календара на Королев и името на автора му завинаги се свързаха с историята на най-големия български празник св. св. Кирил и Методий. На стр. 47 на Королевия календар е поместено следното: „Месец маии 11-ый“. „В тойже день творим память светых Преподобных Отец наших Методия и Константина, нареченого Кирила, Епископов Моравских, оучителей Болгарских и всех Славянских народов, и братье едноутробным, от рода Болгарского, които са измислили Славено Болгарских Буквах...“. Така, че - продължава П. Шопов - създателят на всенародния празник Св. Св. Кирил и Методий е Велко Радов Королев, който за първи път ги поставя в своя вечен календар през 1853 г...“ („Велко Радов Королев-Панагюрца и неговия „Месецослов“ или „Календар вечний“ – Цариград – 1853 г.“, стр. 54 и стр. 55, София, 2008 г.)

В статия, публикувана във в. „Оборище“ (бр. 12 от 1964 г.) Л. Георгиев посочва, че „Славянските просветители са били чествани още през XVII в. в Русия като светци, но поотделно и на различни дати. В България идеята да се честват Кирил и Методий в един и същи ден е дадена от панагюрца Велко Радов Королев“. И по-нататък продължава: „В календара на стр. 47 дядо Велко (Велко Р. Королев - бел. моя К. П.) е поместил данни за Кирил и Методий, за техния произход. За първи път той предлага 11 (24) май да се чества като ден на двамата заслужили славянски просветители. Това предложение, което става действителност, е най-голямата заслуга на Велко Королев. Той избира датата 11, за да изрази равните заслуги на двамата братя и месец май, когато всичко се пробужда за нов живот...“ („Велко Радов Королев-Панагюрца и неговия „Месецослов“ или „Календар вечний“ – Цариград – 1853 г.“, стр. 55, София, 2008 г.)

Проф. Лука Кръстев отбелязва, че позицията на Л. Георгиев се споделя от Н. Горинов (в. „Литературен фронт“, бр. 21. от 24. 05. 1953 г. „Сто години от установяването на празника на славянските просветители) и още по-определено от Б. Ангелов („Кирил и Методий. Славянски и български просветители“, София, 1977 г.).

Б. Ангелов категорично посочва че „Королев (Королев - бел. моя - К. П.) вписва този празник на 11 май в резултат на неговото отдавнашно провеждане от българите. Той съзира, че Кирил и Методий са почитани от народа, че култът към е тях е твърде силен, за тях се говори всред българската интелигенция, поради

което намира за необходимо да отрази това фактическо положение в календара си. Онова, което другите съставители на календари преди него не извършили или не се решавали да сторят поради опасения за възможни неприятности от страна на гръцката духовна власт, се решил да извърши **Королев**". („Велко Радов Королев-Панагюрца и неговия „Месецослов” или „Календар вечний” – Цариград – 1853 г.”, стр. 56 и стр. 57., София, 2008 г.)

Казаното от Б. Ангелов е в подкрепа на това, че почитта към св. св. Кирил и Методий съществува в българските земи и по време на османотурското господство. Арменски летопис от 1813 г. свидетелства, че през 1803 г. в Шумен, денят на светите братя е отбелязан на 22 май (вероятно става дума за честване на св. св. Кирил и Методий по Григорианския календар). По идея на **Найден Геров**, на 11 май 1851 г., в Пловдивското епархийско училище «Св. Св. Кирил и Методий, се провежда тържество в памет на светите братя. Първите известия, свързани с отбелязването на 11 май, като ден на св. св. Кирил и Методий, се откриват в „Христоматия славянского языка” на **Неофит Рилски**.

Включването обаче на имената на славянските първоучители от **Велко Р. Королев** в неговия «Месецослов» през 1853 г. има по-фундаментално значение. Това е своеобразна тяхна втора канонизация. Тя именно съдържа гледната точка на **Велко Р. Королев** по отношение на Кирило-Методиевия ден. След тази втора канонизация, т. е. след като св. св. Кирил и Методий получават подобаващото им се място на светци в българския християнски календар, следват и първите по-организираните чествания на тяхното дело на 11 май.

Става дума за проведеното на 11 май през 1856 г. в Пловдив тържество, когато подготвено от **Найден Геров** слово за славянските първоучители, произнася брат му **Константин Геров**, това на 11 май през 1857 г. в Цариград, както и организираното на 11 май през 1858 г. в Пловдив, при предварително обнародвана покана от **Йоаким Груев** в „Цариградски вестник”. В следващите няколко години, освен в Пловдив и Цариград, денят на св. св. Кирил и Методий (11 май) придобива популярност в Шумен, Лом, Стара Загора, Русе, Свищов, Копривница, Габрово, Казанлък, Клисурса, Карлово, Панагюрище, Елена, Скопие, София, Варна и по „цяло Българско”. Празникът съвсем определено става всенароден. („Велко Радов Королев-Панагюрца и неговия „Месецослов” или „Календар вечний” – Цариград – 1853 г.”, стр. 57 и стр. 58, София, 2008 г.)

Това дава основание на проф. **Лука Кръстев**, на корицата на книгата си, до факсимиле на споменатата по-горе 47-ма стр. от същата книга, да запише: „От тогава (1853 г.) започва да се „Свети” името на равноапостолите Кирил и Методий, на 11 (днес) 24 май”.

След 1853 г. **Велко Р. Королев** е учител в Пазарджишките села **Жребичко** и **Черногорово**. През 1858 г. заминава за Бесарабия и работи там до 1874 г. Арендатор е на рибни езера и ханове, като приходите от тази му дейност са предназначени за финансиране на Болградската българска гимназия.

При него в Бесарабия след 1862 г. отива и е учител там и синът му **Ив. Королев** (1839 – 1876). Преди това (1861 г.) също като своя баща той е бил учител в Черногорово. Връща се от Бесарабия след 1872 г. и е учител в Орхание (Ботевград) и в Панагюрище. През 1874 г. в „Българско” се връща и баща му.

Част от биографичните факти тук, свързани с **Велко Р. Королев**, уточних и в лична кореспонденция с проф. **Лука Кръстев**. В писмото си до мен, за което вече стана дума, той споделя резултатите от многогодишните свои търсения, свързани с житейския път на своя пра-прадядо **Велко Р. Королев**.

Според тези резултати не е възможно Велко Королеев да е бил учител в Черногорово през 1861 г., както се твърди в Енциклопедията „Българската възрожденска интелигенция“. По това време Велко Р. Королеев е бил вече в Бесарабия. В Черногорово учител тогава по всяка вероятност е бил синът му Иван В. Королеев. Той току-що е завършил Киевската духовна семинария и все още не е заминал при своя баща в Бесарабия, където също е бил учител. Възможно е Иван Королеев да е бил учител в Черногорово и през 1872 г., когато се завръща от Бесарабия. Това ни съобщава Д. Жлегов, който се позовава от своя страна на М. Стоянов, БВК, № 6042. („Просветното дело в Пазарджишкия край през Възраждането”, ИК „Беллопринт”, 1996 г., стр. 193).

По предложение на Екзарх Антим Велко Р. Королеев повече от година (1874 – 1875) е училищен инспектор и надзирател на църквите в Орханийска кааза. От този период е запазено „Окръжно” до църквите и училищата в Орханийско, подписано от Велко Р. Королеев. В това „Окръжно” Велко Р. Королеев настоява във всяка църква и във всяко училище от подведомствените му, да се постави икона на св. св. Кирил и Методий. Това още веднъж потвърждава, че Велко Р. Королеев приема делото на св. св. Кирил и Методий като символ на Българското Възраждане. Превръща го в смисъл и съдържание на своя живот. („Велко Радов Королеев-Панагюрца и неговия „Месецослов” или „Календар вечний” – Цариград – 1853 г.”, стр. 71-74, София, 2008 г.)

През 1875–1876 г. Велко Р. Королеев отново е учител в Черногорово. По същото време държи хан в селото, където в началото на 1876 г. пребивава със свои съратници З. Стоянов, на път от Пловдив за Панагюрище. За този именно свой престой в „хана на дядо Королея” в Черногорово, говори той в своите „Записки по българските въстания”.

Велко Королеев има четирима сина и една дъщеря. Двама от синовете му – Иван и Петко Королееви – участват в Априлското въстание в Панагюрище. Иван Королеев е убит от турците на десетия, последен ден от въстанието (30. 04. 1876 г.). Другият син на Велко Королеев, който участва във въстанието – Петко Королеев, след неговия разгром е заточен в Анадола. Преди въстанието е бил учител в Панагюрище. След Освобождението се връща в родния си град и става свещеник.

Макар и вече на преклонна възраст Велко Р. Королеев съдейства на Комисията на Великите сили (1876 г.) за разкриване на турските жестокости при потушаването на Априлското въстание в Панагюрище. Живее и разказва спомени от своя дълъг и съдържателен живот цели двацет и пет години след края на Освободителната за България руско-турска война от 1877-78 г.